

Agata Chrobot
Kielce

**Ogłoszenia zamieszczane w prasie warszawskiej
(w latach 1729–1773) jako źródło informacji
o bogatej ofercie wydawniczej literatury religijnej**

Słowa kluczowe: ogłoszenie, anons, inserat, literatura religijna, jezuita, pijarzy, drukarnia

Dzieje prasy polskiej rozpoczyna gazeta wydawana najpierw przez pijarów warszawskich (1729–1736), a następnie przez zakon jezuitów warszawskich (od 1737 r.) pod różnymi tytułami. W 1729 r. były to „Nowiny Polskie”, a później kolejno „Kurier Polski” (1729–1773), „Gazety Polskie” i „Gazety Cudzoziemskie” (1734–1736), ponownie „Kurier Polski” (1737–1760) „Kurier Warszawski” oraz „Wiadomości Uprzywilejowane Warszawskie” (1761–1764) i wreszcie „Wiadomości Warszawskie” (1765–1773). Podsumowując, był to zatem jeden periodyk ukazujący się pod często zmienianymi tytułami.

Na łamach tych gazet ukazywały się ogłoszenia przedstawiające zarówno ofertę wydawniczo-księgarską księży jezuitów, jak i pijarów ze znaczną przewagą tych pierwszych. Pijarzy posiadali tylko jedną drukarnię w Warszawie. Zakon jezuitów prowadził zaś w Polsce drukarnie zakładane stopniowo w kolejnych miejscowościach: Wilno 1582, Kalisz 1632, Lwów 1642, Poznań 1677, Lublin 1683, Braniewo 1697, Sandomierz 1716, Warszawa 1717, Pińsk 1729, Nieśwież 1751, Przemyśl 1757. Wymienione drukarnie prowadziły działalność do kasaty zakonu w 1773 r. Liczba tych oficyn stanowiła prawie 1/3 wszystkich działających w kraju drukarni i tym samym pozwalała kształtować politykę wydawniczą.

Na łamach gazet warszawskich w latach 1729–1773 przedstawiających ofertę księgarską jezuitów i pijarów najwięcej anonsów dotyczy książek o tematyce religijnej, na drugim miejscu znajduje się literatura popularno-na-

ukowa, dalej plasują się dzieła o tematyce historycznej, politycznej, prawniczej, medycznej, moralizatorskiej, geograficznej, życiorysy oraz kalendarze. Wśród interesujących nas ogłoszeń książek religijnych przeważają kazania, nabożne rozmyślania i modlitwy. 27 maja 1733 r. w „Kurierze Polskim” podano do wiadomości:

iż IMć ksiądz Wujkowski, kanonik pułtuski, wydawszy już in luceum publicam drugą księgę Kazań swoich na niedzielę całego roku z przydatkiem na końcu kazań adwentowych i pasyjnych (podobną do pierwszej na święta), intytułowaną *Grot słowa Bożego wskroś serce grzesznika przenikający*, która to księga tu w Warszawie złożona u pp. Różyckiego i Hebanowskiego, bibliopolów sprzedaje się, to jest egzemplarz jeden in crudo po 5 tynfów.

Dzieło to wydano w Kaliszu w 1732 r. w drukarni jezuitów. Należy zaznaczyć, że pierwsze wydanie ukazało się w warszawskiej drukarni pijarów w roku 1723 pod innym tytułem: *Żarliwa głosu apostołskiego odnowa, przy dorocznych uroczystościach Świętych Bożych ku zbudowaniu dusz drogą Krwią Jezusową odkupionych, na świat polski wychodząca*. Ogłoszenie to powtórzone zostało 15 I 1738 w „Kurierze Polskim”. Pomijając praktyczną funkcję tych kazań, są one ciekawe i warte uwagi ze względu na to, że pojawiają się w nich pewne szczegóły obyczajowe i społeczne. Pomimo tego, że stanowią temat poboczny i rozsiane są po całym utworze, zawierają interesujące informacje o ówczesnej obyczajowości i życiu społecznym. Wujkowski niejednokrotnie bardzo odważnie występuje przeciwko uciskowi poddanych. Sprzeciwia się np. zabieraniu spadku po zmarłych chłopach. W sferze obyczajowej jest przeciwnikiem np. obnażania piersi przez strojne niewiasty, potępia też pojedynki, wszelkie zabobony, wróżby, gusła, wiare w sny, wróżby Cyganów. Spośród opisanych przez Wujkowskiego guseł na uwagę zasługują: drapanie koszuli, ciskanie słomy w Wigilię, opalenie głowy czy lizanie gomółki sera.

Ciekawy anons zamieszczano 17 VI 1733 w „Kurierze Polskim”:

Z Radomia, d. 13 (tertio decimo) Iunii. Bernardynów tutejszych uroczystość Ś. Antoniego bardzo ozdobnie odprawiła się przy rzesistej Kapeli i znacznym konkursie IchMciów szlachty: sumę celebrował pontificaliter Imć Ksiądz Opat Sieciechowski, miał kazanie Imć Ksiądz Wujkowski kanonik pułtuski, prawdziwie apostołskie, z wielkim audytora zbudowaniem. Po sumie zaś księgę kaznodziejską edycji swojej intytułowaną: *Grot słowa Bożego, wskroś serce grzesznika przenikający* oddawał w pośrzodku kościoła temuż IMci Ks. Opatowi, pontificaliter ubranemu jako imieniowi tegoż IMci przypisaną, z oracją łacińską, którą drukowano i między autora rozdano.

W tej samej gazecie z tą samą datą zamieszczano inserat tejże *Oratio*. Ogłoszenia te są jedynym świadectwem jej istnienia, gdyż brak o niej jakiej-

kolwiek informacji bibliograficznej. 25 IX 1737 r. w „Kurierze Polskim” zamieszczono ogłoszenie, że z drukarni Collegium Societatis Iesu tegoż autora wyszły *Rekolekcje duchowne każdemu stanowi służące*. Utwór poza 54 medytacjami zawiera również uwagi i przestrogi oraz listę autorów, których dzieła należy czytać.

Anons z dnia 1 X 1749 r. zamieszczony w „Kurierze Polskim” podaje, że warszawska drukarnia Ks. Ks. Scholarum Piarum wydała *Kazania księdza Samuela Wysockiego, na wszystkie dni Adwentu i Postu, wraz z rejestrem kaznodziejskim na niedziele całego roku i z suplementami materii tak adwentowych, jako i postnych na lat kilkadziesiąt*, ponadto dowiadujemy się, że dzieło to zostało dedykowane Wielopolskim.

Cztery lata później, 26 września 1753 r., w „Kurierze Polskim” zamieszczono ogłoszenie, że pijarzy wydali *Drugi tom Kazań panegirycznych na święta całego roku i rozmaite akty publiczne*. Z ogłoszenia wynika, że Samuel Wysocki głosił te Kazania w Krakowie i ambonach w różnych miejscach Polski; ponadto dodano, że był w tym czasie rektorem warszawskiego Scholarum Piarum, a w ogłoszeniu wcześniejszym poinformowano, że pełnił funkcje asystenta prowincji polskiej.

Spośród 22 ogłoszeń kazań na uwagę zasługuje jeszcze anons z dnia 30 IV 1755 r. z „Kuriera Polskiego” zawiadamiający, że ukazała się książka księdza Jana Kowalskiego Societatis Iesu pt. *Nauka wiary w pierwszych wiekach Kościoła Chrystusowego kwitnąca, w Kościele rzymskim dotąd wiernie dochowana*. Zawiera ona, jak czytamy, „kazania o wierze z porządnymi tak prawd dowiedzionych, jako i dowodów w sylogizmy ułożonych rejestrami, znaczną wiadomość historii kościelnej zmykające”. Kazania te zostały ogłoszone przez autora w Toruniu, a wydane kosztem Imci księdza Biskupa Chełmińskiego.

W większości anonse podają tylko tytuły książek (często niepełne) oraz nazwy drukarni, z których wyszły. I tak oprócz skróconego tytułu *Kazań księdza Pawła Segneriego Societatis Iesu* w ogłoszeniu z dnia 4 IV 1759 r. w „Kurierze Polskim” podano nazwisko tłumacza księdza Chryzostoma Niepokojczyckiego Societatis Iesu oraz to, że ukazał się dopiero pierwszy tom, a dwa następne wyjdą niebawem. 19 września tegoż roku w „Kurierze Warszawskim” ogłoszono, że spod prasy warszawskiej drukarni Societatis Iesu wyszedł już tom trzeci tego dzieła i kosztuje złotych polskich 9, groszy 10, za wszystkie trzy tomy trzeba zapłacić złotych polskich 19.

Książki religijne pełniły min. rolę poradników. W 1762 r. dwukrotnie ukazało się w „Kurierze Warszawskim” (30 stycznia i 27 marca) ogłoszenie książki Pawła Modzelewskiego *Rozmowy duchowne do szczerego spowiedzi czynienia wiernych Chrystusowych sposobiące*. Pierwszy inserat zawiera

krótsze niż drugi streszczenie książki, gdyż, jak podkreślono już w pierwszym zdaniu, jest reakcją świeżą, niemalże natychmiastową, na ukazanie się tego dzieła, które, przypomnijmy, wyszło z drukarni jezuitów w 1762 r., a więc być może kilka lub kilkanaście dni wcześniej. Jest to jedna z najszybciej podanych informacji wydawniczo-księgarskich. Ogłoszenie z 30 stycznia rozpoczyna się słowami: „Wyszła świeżo spod drukarskiej prasy...”, podobnie to z 27 marca: „Przy początkach terażniejszego roku wyszła spod drukarskiej prasy...”. Drugi anons stanowi dość szczegółowe streszczenie poszczególnych rozdziałów ujętych w rozmowy. Czytamy tam, że pierwsza z tych rozmów:

zawiera naukę o spowiedzi w powszechności; druga o żalu, przedsięwzięciu dośyc uczynieniu za grzechy; trzecia o spowiedzi w szczególności; czwarta o złości grzechu śmiertelnego; piąta o nawróceniu Ś. Augustyna; szósta o sposobach ustrzeżenia się grzechów, gdzie też przekłada się sposób rozmyślania, czynienia rachunków sumienia tak w powszechności jak w szczególności.

Książka ta pełna jest uwag na cały tydzień, przypomina o zbawiennym słuchaniu Mszy Św., zawiera wskazówki, co należy czynić przed spowiedzią, po komunii, a także o konieczności nieustannego kierowania swoich myśli do Boga.

W „Kurierze Polskim” z 11 III 1750 r. zamieszczono anons, że w warszawskiej drukarni Societatis Iesu ukazała się książka pod tytułem *Wyprawa człowieka do domu wieczności albo Dyspozycja do dobrej i szczęśliwej śmierci. Tak kapłanom chorych, tudzież różnych delikwentów przez urząd na śmierć osądzonych dysponującym, jako i tym co się na śmierć gotują do używania potrzebna*. Poza pełnym tytułem, będącym streszczeniem, podano informację, komu jest dedykowana – „WWIchMościom Państwu Kruszewskiemu, cześnikostwu ziemi bielskiej, starostom wasilkowskim”, pominięto nazwisko autora, zaznaczając, że jest nim pewien kapłan z zakonu jezuitów.

29 XII 1751 r. „Kurier Polski” donosi, że wreszcie ukazała się w języku polskim książka Świętego Salezego *Traktat miłości Boskiej we dwunastu księgach* wcześniej dostępna w języku francuskim i łacińskim. Podkreślono, że zawiera ona w sobie wiele *materii spowiednikom i kaznodziejom służących*.

„Kurier Warszawski” 22 V 1762 r. podaje, że Ioannes Bussaeus jest autorem książki pod tytułem *Enchiridion ac festa totius anni nec non quadragesimae quatuor temporum aliasque praecipuas ferias*, którą można nabyć u JMci Pana Słowińskiego, bibliopoli JKMci przy kolegiacie Ś. Jana w Warszawie. Ogłoszenie niniejsze dowodzi, że edycja warszawska nie musi, jak sugerował Estreicher, być wątpliwa.

24 kwietnia, a więc niespełna miesiąc przed ukazaniem się powyższego ogłoszenia, pojawił się anons zupełnie inny niż pozostałe. Czytamy w nim,

że co godne jest podkreślenia – nie z drukarni jezuitów czy pijarów, lecz z drukarni mitzlerowskiej wyszła książka in 8vo pod tytułem *Krótki zbiór sporów o wierze dla nauki o wierze z innowiernikami etc.* Poza tym skróconym tytułem zamieszczono notkę, że zawiera ona inne dodatki „kapłanom zwłaszcza świeckim i staranie koło dusz powierzonych mającym, potrzebnyymi. Książka jest dostępna w drukarni Mitzlera i u pana Słowińskiego, bibliopoli warszawskiego przy farze za 1-go tynfa”.

Podobną funkcję pełni książka Jana Poszakowskiego, teologa Societatis Iesu *Antidotum contra antidotum abo Zbawienna przestroga, że lekarstwo duszne przeciwko apostazji przez Wojciecha Węgierskiego, niegdy superintendenta zborów ewangelickich sporządzone i wygotowane, teraz świeżo w Królewcu Roku Pań. 1750 drukiem publikowane i ogłoszone, jest wierutną dusz trucizną.* Nie jest to jedyna książka, w której ks. Jan Poszakowski polemizuje z innowiercami.

Inserat zamieszczony 16 II 1746 r. w „Kurjerze Polskim” donosi krótko, że z drukarni Akademii Wileńskiej wyszła książka pod tytułem *Historia luterska o początkach i rozkrzewieniu się tej sekty.* Już 2 marca podano, że ta sama drukarnia wydała kolejne pięciotomowe dzieło tego autora *Kontrowersje przeciwko kalwinom.* 3 I 1748 r. ukazały się trzy ogłoszenia o wydaniu kolejnych trzech części książki ks. Poszakowskiego *Historia o początkach sekty kalwińskiej we Francji* – to część pierwsza. Część druga opowiada o tym, jak sekta wkradła się do Anglii, a trzecia opisuje rozprzestrzenienie się herezji w Belgii.

Anons z 13 II 1762 r. donosi, że z warszawskiej drukarni jezuitów pochodzi książka Bossueta, biskupa meldeńskiego (francuskiego Augustyna): *Wkład nauki katolickiej o tych dowodach, o których jest sprzeczka z dysydentam... wydana nakładem Imci księdza Załuskiego dla nauki owieczek swoich.*

W „Wiadomościach Uprzywilejowanych Warszawskich” z 16 II 1763 r. powiadomiono, że z drukarni pijarskiej wyszła książka przełożona z języka łacińskiego na język polski przez Józefa Minasowicza: *Sumariusz wiary i nauki powszechnej katolickiej na pytania rozłożony; zawiera w sobie krótko wszystkie dysydentów zarzuty i odpowiedzi na nie.* Dodatkowe informacje dotyczą miejsca, gdzie można ją nabyć – u pana Nicolai na Marywilu i ceny – za 2 szóstaki.

Wśród ogłoszeń książek religijnych nie mogło zabraknąć popularnych żywotów. 30 VIII 1750 r. poinformowano na łamach *Kuriera Polskiego*, że z drukarni Akademii Wileńskiej wyszły *Żywoty Świętych Starego i Nowego Zakonu* księdza Piotra Skargi Societatis Iesu. W 1754 r. anons z dnia 17 lipca informuje, że w Krakowie w drukarni pałacu biskupiego staraniem

Księcia Załuskiego wyszło *Zebranie życia świętobliwego, cnót heroicznych i męczeństwa Ś. Stanisława, biskupa krakowskiego w roku 500 Jego kanonizacji*. Z poznańskiej drukarni Collegi Societatis Iesu wyszły trzy tomy książki: *Vitae praesulum Poloniae Magni Ducatus Lithuaniae; res praecipuae illorum toemporibus gestae ad annum MDCCLX*. Origio ecclesiarum cathedralium.

W 1748 r. „Kurier Polski” zamieścił w październiku dwa inseraty książki przełożonej z francuskiego na język polski: *Objaśnienie historyczne obyczajów pierwszych chrześcijan*. 16 II 1747 r. zamieszczano ogłoszenie, które trudno nazwać propektem, gdyż nie tyle zapowiada ukazanie się dzieła, ile podaje do wiadomości, że pewien prałat wileński tłumaczy do druku z francuskiego piąty tom *Zbioru krótkiej historii kościelnej* i przestrzega, by ktoś inny „teżę daremnie actum agendo nie zaczynał pracy, częścią zachęcając kogóżkolwiek w tymże języku biegłego, żeby raczej inne tłumaczenia innych tomów «Provinciam» podjąć się raczył”.

W ogłoszeniach tych znajdziemy także zamieszczoną pod datą 19 V 1754 r. relację z koronacji obrazu N.P Maryi Klemensa Chodykiewicza: „Relatio coronationis thaumaturgae imaginis Deiparae Virginis Mariae in ecclesia Sacratissimi Corporis Christi SS. Petri et Pauli Apostolorum”, która odbyła się w Berdyczowie.

Znaczną liczbę wśród interesującej nas tematyki stanowią modlitwy i rozmyślenia. Z warszawskiej drukarni Ks. Scholarum Piarum wyszła książka pt. *Okręt płynący po burzliwym morzu świata tego do portu szczęśliwej wieczności to jest Nauka o modlitwie, o życiu dobrym i szczęśliwej śmierci*. Książka ta zawiera wiele modlitw i nauk, niemalże wszystkie wskazówki o tym, co potrzebne jest katolikowi, aby zostać zbawionym. Po raz pierwszy została oddana do druku przez Jerzego Józefa Dawidsona w roku 1762 – i w tym samym wydana. Cena tej książki na dobrym papierze wynosiła 2 tyńfy.

W jednym z ogłoszeń zamieszczonych w „Kurierze Polskim” 29 IX 1756 r.:

Imć Pan Krzysztof Nicolai, bibliopola w Warszawie marywilski podaje do wiadomości iż znajduje u niego niedawno z wydruku wyszła książka Imci P. Adama Kępskiego, sekretarza łaski wielkiej koronnej: *Myśl o bogu i człowieku*.

Dodano jeszcze krótką adnotację, że książka ta została uznana za potrzebną przez uznanych ludzi nauki. Jest to jedno z niewielu ogłoszeń, z którego poznajemy nazwisko osoby zamieszczającego ogłoszenie.

Warto jeszcze wspomnieć o anonsach kalendarzy, których wydawanie było przedsięwzięciem nastawionym na zysk. Wśród tych druków o bardzo

różnej tematyce trzy dotyczą tematyki religijnej i wszystkie są autorstwa Jana Poszakowskiego. Pod koniec 1743 r., 6 listopada, zamieszczano bardzo krótki anons, iż jezuita wydał w Warszawie *Kalendarz rzymski III na Rok Pański 1744 przystępny po pszybyszowym wtóry, w którym krom rewolucji słońca i księżycy, i krom directorium pacierzy kapłańskich pro PP. Societatis Iesu zawiera się komput starodawnych familii szlachty rzymskiej stante republica*.

Na początku 1746 r., 12 stycznia, inserat w „Kurierze Polskim” informuje o ukazaniu się kalendarza *Kolenda jerozolimska na rok 1746* jak podano „z przydatkiem informacji o kościele jerozolimskich patryjarchów”. Trzeci anons zamieszczano w kwietniu 1749 r. o ukazaniu Kalendarza sub titulo: *Wojny święte dla odzyskania Ziemi Świętej z sukcesją królów jerozolimskich*.

Lektura ogłoszeń zamieszczanych w gazetach warszawskich pokazuje, jak bogata i różnorodna była oferta wydawniczo-księgarska literatury religijnej księży jezuitów i pijarów. Anonse te, jedne krótkie, inne długie, zawsze informują czytelnika o treści dzieła (także te, które wymieniają tylko tytuł), podają nazwisko autora lub tłumacza, drukarnię, z której wyszły, miejsce, gdzie można je kupić, a często także cenę. Są doskonałym źródłem informacji o zapotrzebowaniu na literaturę religijną. Często są jedynym świadectwem istnienia książek, które nie zachowały się do naszych czasów. Informują również o sposobie wydawania tych dzieł – o rodzaju papieru czy czcionki.

Literatura

- Drukarnie, [hasło w:] *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień SJ przy współpracy Zespołu Jezuitów, Kraków 1996.
- Estreicher K., 1870–1950, *Bibliografia polska*, t. 1–34, Kraków.
- Grzeszucki S., Hombek D., 2000, *Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII wieku. Źródła*, pod red. Z. Golińskiego, Kraków.
- Kadulski I., 2004, *Akademia Połocka. Ośrodek kultury na Kresach 1812–1820*, Gdańsk.
- Książka w Dawnej Kulturze Polskiej*, 1959, Polska Akademia Nauk Instytut Badań Literackich, Wrocław.
- Polski słownik biograficzny*, 1935–1999, t. 1–39, Kraków.
- Puchowski K., 2007, *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, Gdańsk.

ADVERTISEMENTS IN WARSAW NEWSPAPERS AND MAGAZINES (1729–1773)
AS A SOURCE OF INFORMATION ABOUT EXTENSIVE PUBLISHING OFFER
OF RELIGIOUS LITERATURE

S U M M A R Y

The majority of advertisements published in Warsaw newspapers and magazines in the years 1729–1773, which presented book publishing offers of the Jesuits and the Piarists, referred to religious books. There are mostly sermons, prayers and meditations.

The advertisements, both long and short, always inform the reader about the subject of a given book (also the ones which include only a book's title). Additionally, they give the name of the author or the translator, a publishing house and some information on where a book can be purchased. They are an excellent source of information regarding the need for religious literature. Frequently, they are the only evidence of books which have not survived until today. They also inform about the way in which books were published at that time, e.g. font or paper type.

Agata Chrobot e-mail: chrobotagata@interia.pl